

Hvem er og hva mener samdriftsbøndene?

En frekvensrapport fra Trendundersøkelsen i 2006

Jostein Vik og Egil Petter Stræte

Notat nr 2/07, ISSN 1503-2027

jostein.vik@bygdeforskning.no
egil.petter.strate@bygdeforskning.no

Norsk senter for bygdeforskning
Universitetssenteret Dragvoll
N-7491 Trondheim

Innhold

Bakgrunn	5
Bakgrunnsvariabler: Hvem er samdriftsbøndene?	6
Samdriftsbøndene og forholdet til bondeyrket.....	9
Samdriftsbøndene i bygda	16
Syn på landbrukspolitik.....	21
Syn på landbrukssamvirket	28
Samdriftsbønder og yrkeskombinasjoner.....	29
Referanser.....	34

Tabellregister

Tabell 1: Kjønn. Prosent.....	6
Tabell 2: Bondens alder i år.	7
Tabell 3: Høyeste fullførte utdanning. Prosent.	7
Tabell 4: Svarfordeling på spørsmål: ”Har du fullført formell landbruksfaglig utdanning på videregående skole, høyskole, universitet eller tilsvarende nivå?” Prosent.....	8
Tabell 5: Størrelse på eid produktivt jordbruksareal. Prosent.....	9
Tabell 6: Yrkesidentitet hos samdriftsbønder og andre bønder. Prosent.	10
Tabell 7: Forventninger til framtidig økonomisk resultat fra gården. Prosent.....	11
Tabell 8: Forventninger til framtidig økonomi i husholdet. Prosent.....	12
Tabell 9: Opplevelse av ferie og fritid. Prosent.	13
Tabell 10: Framtidige utviklingstrekk på bruket neste fem år. Prosent.	14
Tabell 11: Hvilke av følgende alternativer regner du med er mest sannsynlig for ditt gårdsbruk om tyve år? Prosent.	15
Tabell 12: ”Vil du anbefale noen av barna å ta over bruket etter deg?” Prosent.	16
Tabell 13: Enighet i påstanden ”Det er god dugnadsånd”. Prosent.	17
Tabell 14: Enighet i påstanden ”Andre reagerer negativt hvis man skiller seg ut”. Prosent. ..	17
Tabell 15: Enighet i påstanden ”Jeg foretrekker å feriere ute i naturen fremfor byferie”. Prosent.	18
Tabell 16: ”Hvor tilfreds er du med det landbruksfaglige miljøet der du bor?” Prosent.	19
Tabell 17: ”Hvor tilfreds er du med ditt sosiale nettverk?” Prosent.	20
Tabell 18: Politiske prioriteringer i norsk landbruk. Prosent.	21
Tabell 19: Påstand: ”På grunn av landbrukspolitikken som føres, vil mange kvie seg for å ta over gårdsbruk i årene fremover”. Prosent.....	22
Tabell 20: Påstand: ”Odelsloven bør opprettholdes slik som den er i dag”. Prosent.....	23
Tabell 21: Påstand: ”Bo- og driveplikten bør opprettholdes slik som den er i dag”. Prosent..	23
Tabell 22: Faktor: ”Færre og større produksjonsenheter” og negativ eller positiv virkning på norsk landbruks konkurransevne. Prosent.	24
Tabell 23: Faktor ”Strengere krav til dyrevelferd” og negativ eller positiv virkning på norsk landbruks konkurransevne. Prosent.	25
Tabell 24: Faktor ”Strengere miljøkrav” og negativ eller positiv virkning på norsk landbruks konkurransevne. Prosent.....	26

Tabell 25: Faktor: ”Større omlegging til økologisk jordbruk” og negativ eller positiv virkning på norsk landbruks konkurransevne. Prosent.	27
Tabell 26: Faktor: ”Mer nisjeproduksjon” og negativ eller positiv virkning på norsk landbruks konkurransevne. Prosent.....	28
Tabell 27: Om bøndernes forhold til samvirket. Helt eller delvis enig i påstander. Påstand. Prosent.	29
Tabell 28: Betydningen av inntekter fra tilleggsnæringer. Prosent.....	30
Tabell 29: Inntektskilder for bruker utenfor bruket. Prosent.	31
Tabell 30: Yrkeskombinasjoner: Bruker eller partner driver med følgende tilleggsnæring eller annen virksomhet. Prosent.	32
Tabell 31: Framtidsplaner for annen næringsvirksomhet. Prosent.	33

Bakgrunn

Dette notatet er en delrapportering fra prosjektet ”Samdrift – trussel mot småskalajordbruket eller bare ei rasjonell foretaksøkonomisk tilpassing?” Formålet med prosjektet er å få fram et kunnskapsgrunnlag om de landbrukspolitiske, bygdesosiologiske og foretaksøkonomiske sidene ved dagens samdrifter i melkeproduksjonen. Prosjektet er finansiert av Norges forskningsråd.

Formålet med notatet er å beskrive samdriftsbøndene nærmere og sammenligne dem med andre bønder i norsk landbruk. Vi har sammenlignet nærmere følgende områder og tema:

- Bakgrunnsvariabler om samdriftsbønder
- Forholdet til bondeyrket, nå og i framtida
- Forholdet til bygda
- Syn på landbrukspolitikken
- Syn på samvirke
- Yrkeskombinasjoner

Datagrunnlaget er dels undersøkelsen ”Trender i norsk landbruk” (Trendundersøkelsen), som kartlegger ulike økonomiske, sosiale og kulturelle forhold i norsk landbruk, med vekt på bøndenes subjektive vurderinger. Undersøkelsen blir gjennomført av Bygdeforskning hvert annet år. Dette notatet bygger på undersøkelsen i 2006. I en annen rapport er det utgitt resultater av bønders syn på samdrift som fenomen, basert på Trendundersøkelsen i 2004 (Storstad og Flø, 2005) .

Bruttoutvalget for 2006 var 3092 bønder, som er trukket tilfeldig fra Produsentregisteret. Av disse returnerte 1677 spørreskjemaet, det vil si en svarprosent på 54,2.

Alle personer som driver et gårdsbruk på minst 5 daa er definert som bønder. Utvalget favner derfor også mange ”deltidsbønder”, det vil si personer som har lønnet arbeid i tillegg til gårdsdriften.

I tillegg til bruttoutvalget på 3092 bønder ble det i 2006 opprettet et eget utvalg av samdriftsbønder. Utvalget var på 962 samdriftsbønder, og kriteriet var at de var registrert i Produsentregistret som medlem i ei samdrift. De ble for øvrig stilt de samme spørsmålene som andre bønder. Blant de som har svart, er samdriftsbøndene skilt ut fra de andre bøndene ved at de har svart ja på at de er en del av en melkesamdrift. Samdriftsbønder i dette utvalget betyr at de er bønder med i melkesamdrifter. 484 svarte, dvs en svarprosent blant samdriftsbøndene på 50,3.

Bygdeforskning stod for finansiering og den faglige gjennomføringen av spørreundersøkelsen både blant det ordinære utvalget av bønder og blant samdriftsbønder. Det praktiske arbeidet ble utført av meningsmålingsinstituttet Sentio AS.

Samdriftsbøndene er i noen tilfeller sammenlignet med andre bønder generelt, og i noen tilfeller sammenlignet spesielt med andre melkebønder utenfor samdrifter. Dette vil gå fram i teksten i de enkelte tabellene. Dette skillet er gjort fordi det i noen tilfeller er spesielt relevant å sammenligne med andre melkebønder.

I tabellene er signifikansnivå oppgitt. Forskjeller med signifikansnivå over $p=0,05$ regnes vanligvis ikke som statistisk signifikante. Det vil her si at det ikke er et statistisk grunnlag for å si at det er forskjeller mellom gruppene av bønder, selv om forskjellene kan være relativt tydelige. Hvis $p<0,05$ betyr det at forskjellen er statistisk signifikant.

I noen tabeller avviker prosentsummeringer fra 100. Dette skyldes avrundinger slik at summene kan avvike med ett til to prosentpoeng. Signifikanstestene er utført uten avrundinger.

For ytterligere informasjon om det metodiske opplegget for Trendundersøkelsen, se Vik og Rye (2006).

Bakgrunnsvariabler: Hvem er samdriftsbøndene?

Vi har her sett på variablene kjønn, alder, utdanning, og landbruksutdanning spesielt, og eid produktivt jordbruksareal.

Tabell 1: Kjønn. Prosent.

	Ikke med i samdrift	Med i samdrift
Mann	87,2	87,9
Kvinne	12,8	12,1
Total	100,0	100,0
N	1555	481

$p = 0,670$

Tabell 1 viser at det er ingen forskjell i kjønnsfordeling blant bønder som deltar i samdrift og bønder som ikke er med i samdrift. Menn dominerer like mye.

Tabell 2: Bondens alder i år.

	Bønder uten melkeproduksjon og samdrift	Melkebønder utenfor samdrift	Samdriftsbønder
Gjennomsnittsalder	51,2	49,7	45,7
N	1052	517	456

Tabell 2 viser at samdriftsbøndene er gjennomsnittlig yngre enn andre bønder som ikke er med i samdrift, 5,5 år yngre enn bønder uten melkeproduksjon og fire år yngre enn melkebønder utenfor samdrift.

Tabell 3: Høyeste fullførte utdanning. Prosent.

	Ikke med i samdrift	Med i samdrift	Total
Grunnskole eller tilsvarende	19	15	18
Videregående skole (yrkes-/landbruksfag)	50	59	52
Videregående skole (allmennfag/gymnas)	10	11	10
Universitet/høyskole inntil 4 år	14	12	14
Universitet/høyskole over 4 år	7	4	6
Sum	100	101	100
N	1568	481	2049
P = 0,003			

Tabell 3 viser at det er signifikante forskjeller i utdanning mellom samdriftsdeltakerne og de som ikke er med i samdrift. Ulikhetene varierer imidlertid mellom typer av utdanning. Den gjennomsnittlige forskjellen i lengde på utdanning er ikke signifikant forskjellig.

Ser vi på landbruksfaglig utdanning blir bildet som vist i tabell 4.

Tabell 4: Svarfordeling på spørsmål: ”Har du fullført formell landbruksfaglig utdanning på videregående skole, høgskole, universitet eller tilsvarende nivå?” Prosent.

	Bønder uten melkeproduksjon og samdrift	Melkebønder utenfor samdrift	Samdriftsbønder
Nei	62	47	42
Ja, videregående skole	31	47	50
Ja, på universitet/høgskole	7	6	8
Sum	100	100	100
N	1062	521	459
p < 0,001			

Ut fra tabell 4 ser vi at det er en relativt tydelig forskjell mellom samdriftsbønder og andre bønder når det gjelder landbruksutdanning. Forskjellene er signifikante. 19 prosentpoeng flere samdriftsbønder enn andre bønder uten melkeproduksjon har landbruksutdanning på videregående skole, mens forskjellen er bare tre prosentpoeng i forhold til andre melkebønder. Dette vil si den yrkesfaglige landbruksutdanningen, mens forskjellen i landbruksutdanning på universitet eller høgskole er mindre. Med hensyn til utdanning er det relativt entydig at landbruksutdanna bønder oftere går inn i melkeproduksjon, og til en viss grad også oftere inn i samdrifter, enn de uten yrkesinnretta landbruksutdanning.

Dette indikerer at man også kan forvente å se noen forskjeller i hvordan samdriftsbønder og andre bønder orienterer seg i forhold til bondeyrket. Det skal vi se på i neste kapittel. Vi tar imidlertid først med en tabell over bøndernes eide produktive jordbruksareal. Her har sammenligner vi samdriftsbønder med andre melkebønder.

Tabell 5: Størrelse på eid produktivt jordbruksareal. Prosent.

Hvor stort produktivt jordbruksareal eies av bruket? Arealgrupper.	Melkebønder utenfor samdrift	Samdriftsbønder
10 – 49 daa	4	3
50 – 99 daa	21	19
100 – 249 daa	58	55
250 -499 daa	15	21
Over 500 daa	3	3
Sum	101	101
N	536	464
(p=0,263)		

Tabell 5 viser at det er ingen signifikant forskjell i størrelsen på eid produktivt jordbruksareal mellom samdriftsbønder og andre melkebønder utenfor samdrift. Det er imidlertid en tendens til at det er en relativt større andel samdriftsbønder i arealkategoriene 250-499 dekar og relativt mindre andeler i de kategoriene med mindre arealer. Men som nevnt er det ikke statistisk grunnlag for å si at de to gruppene skiller seg fra hverandre.

Det er heller ingen statistisk sikre forskjeller mellom samdriftsbønder og andre melkebønder utenfor samdrift når det gjelder hvor stort produktivt skogareal de eier.

Samdriftsbøndene og forholdet til bondeyrket

Er samdriftsbøndene mer optimistiske og har de mer framtidstro enn andre bønder? Er samdriftsbønder mer ekspansive i produksjonen enn andre bønder? I det følgende vil vi kaste lys over slike spørsmål. Vi ser på hva som skiller samdriftsbønder fra andre bønder med hensyn til deres holdning til sitt yrke, ved å se på følgende tema:

- Identitet
- Optimisme
- Framtidstro
- Framtidsplaner
- Ekspansivitet

Resultatene knyttet til yrkesidentiteten er meget tydelige, som vist i tabell 6.

Tabell 6: Yrkesidentitet hos samdriftsbønder og andre bønder. Prosent.

”Tenker du på deg selv først og fremst som gårdbruker, eller er din yrkesidentitet mest knyttet til et annet yrke?”	Ikke med i samdrift	Med i samdrift	Total
Gårdbruker	58	82	64
Annet yrke	37	14	31
Vet ikke	5	4	5
Sum	100	100	100
N	1561	482	2043
p < 0,001			

Samdriftsbøndenes yrkesidentitet er i mye større grad knyttet til det å være gårdbruker enn de andre bøndenes yrkesidentitet. Forskjellen er på vel 24 prosentpoeng (og statistisk signifikant). Dette henger i stor grad sammen med at samdrift er knyttet til melkeproduksjon, og denne produksjonen er mer heltidsbasert enn mange andre produksjoner. Vi skal likevel legge merke til at det er 14 prosent av samdriftsbøndene som ikke har sin yrkesidentitet knyttet til gårdbrukeryrket. Dette kan være en indikasjon på andelen passive partnere i samdriftene. Til sammenligning var det hele 37 prosent av de som var utenfor samdrift som knyttet sin yrkesidentitet til et annet yrke enn det å være gårdbruker. Produksjonsmessig er det mer relevant å sammenligne med melkebønder utenfor samdrift, og er var det kun 7 prosent som knyttet identiteten til en annet yrke.

Samdriftsbøndene identifiserer seg i større grad som bønder enn andre bønder. Hvordan ser de så på utsiktene i dette yrket? Dette kan vi finne svar på i tabell 7.

Tabell 7: Forventninger til framtidig økonomisk resultat fra gården. Prosent.

”Tror du det økonomiske resultatet fra gårdsdriften vil endre seg i positiv eller negativ retning de neste fem årene?”	Ikke med i samdrift	Med i samdrift	Totalt
Endre seg i positiv retning	13	23	15
Ingen endring	15	15	15
Endre seg i negativ retning	57	47	54
Vet ikke	16	16	16
Sum	101	101	100
N	1562	482	2044
p < 0,001			

Ut fra tabell 7 kan det trekkes flere slutninger. For det første er det jo slik at bønder flest ser for seg at den økonomiske situasjonen vil forverre seg framover, hele 54 prosent tror det økonomiske resultatet vil endre seg i negativ retning de neste fem årene. Slik er det også med samdriftsbøndene (47 prosent). Med hensyn til sammenligningen mellom samdriftsbønder og andre bønder er det imidlertid interessant at samdriftsbøndene ser betydelig mer positivt på framtida enn andre bønder.

Nær dobbelt så stor andel samdriftsbønder som andre tror det økonomiske resultatet vil endre seg i positiv retning. Dette er markante forskjeller. Det følgende er innspill til en videre refleksjon omkring dette.

Vi har også sett på forventningene eller framtidstrua til husstandens økonomi.

Tabell 8: Forventninger til framtidig økonomi i husholdet. Prosent.

”Tror du at husstandens totale økonomiske situasjon vil endre seg i positiv eller negativ retning i løpet av de neste fem årene?”	Ikke med i samdrift	Med i samdrift	Totalt
Endre seg i positiv retning	31	35	32
Nei, ingen endring	33	35	34
Endre seg i negativ retning	22	17	21
Vet ikke	14	13	13
Sum	100	100	100
N	1551	475	2026
p = 0,083			

Når vi vurderer bøndenes forventninger til husstandsøkonomiens utvikling er bildet noe mer positivt totalt sett. Alt i alt forventer vel 20 prosent en forverret økonomisk situasjon, noe som i og for seg er dramatisk i en tid da de fleste opplever positiv inntektsutvikling. Også med hensyn til husstandens økonomi er det en tendens til mer optimisme hos samdriftsbøndene, sjøl om det ikke er signifikant forskjell.

Bedre tilgang på ferie og fritid er et av de sentrale argumentene som holdes fram som en fordel med samdriftsorganisering. Bøndene ble spurt om deres opplevelse av ferie og fritid. Vi har her sammenholdt samdriftsbønder med andre melkebønder utenfor samdrift fordi melkeproduksjonen er arbeidsintensiv og krever kontinuerlig oppfølging i større grad enn de fleste andre produksjoner.

Tabell 9: Opplevelse av ferie og fritid. Prosent.

”Jeg opplever at jeg har nok ferie- og fridager”	Melkebønder utenfor samdrift	Samdriftsbønder	Totalt
Helt uenig	43	31	37
Delvis uenig	21	19	20
Både og	19	21	20
Delvis enig	12	16	14
Helt enig	5	13	9
Sum	100	100	100
N	533	462	995
p<0,000			

Det er her klare forskjeller mellom samdriftsbønder og melkebønder utenfor samdrift. 57 prosent av alle melkebøndene er helt eller delvis uenig i at de opplever å ha nok ferie- og fritid. 50 prosent av samdriftsbøndene mener dette, mens hele 64 prosent av melkebøndene utenfor samdrifter mener dette.

Hva er bøndenes framtidsplaner? Noen indikasjoner kan ses i tabell 10. Vi har her sammenlignet samdriftsbøndene med andre melkebønder.

Tabell 10: Framtidige utviklingstrekk på bruket neste fem år. Prosent.

”Hvilke av de følgende mulige utviklingstrekk vil være sannsynlige for deg/ditt gårdsbruk de neste fem årene?” (flere trekk var mulig)	Melkebønder utenfor samdrift	Samdriftsbønder	Sign ^a
Produksjonsøkning	50	59	0,002*
Kostnadsreduksjoner	27	27	0,826
(Videre-)utvikling av tilleggsnæring med utgangspunkt i gårdens ressurser	16	23	0,007*
Kulturlandskapstiltak	18	21	0,344
Jeg arbeider (mer) utenfor gården	18	20	0,314
Ektefelle/samboer arbeider (mer) utenfor gården	16	18	0,359
Økt arbeidsinnsats på bruket	11	12	0,747
Jeg blir pensjonist	15	8	0,001*
Legger ned gårdsdrifta, fortsatt bosatt på gården	13	6	<0,001*
Videreforedling og/eller salg av gårdsprodukter	5	6	0,415
N	538	467	

^a Signifikante (sign) forskjeller er markert med *. Forskjeller med signifikansnivå over $p=0,05$ regnes vanligvis ikke som statistisk signifikante.

Vi kan av tabell 10 se at samdriftsbøndene i større grad enn andre melkebønder ser for seg produksjonsøkninger og (videre-)utvikling av tilleggsnæring med utgangspunkt i gårdens ressurser. Det er også statistisk sikker forskjell mellom samdriftsbønder og andre melkebønder når det gjelder overgang til pensjonisttilværelse og nedleggelse av gårdsdrifta. Samdriftsbønder er gjennomsnittlig yngre enn andre bønder, og det forklarer ulike pensjonistutsikter, og samdriftsbønder har i mindre grad planer om å legge ned gårdsdrifta. For de øvrige utviklingsmulighetene er det ingen statistisk sikker forskjell. Vi ser her risset av ulike tilpasningsstrategier hos samdriftsbøndene på bakgrunn av de nye mulighetene som åpnes ved deltagelse i samdrift – ekspansjon i melkeproduksjonen og i annen næringsvirksomhet basert på brukets ressurser.

Tabell 11: Hvilke av følgende alternativer regner du med er mest sannsynlig for ditt gårdsbruk om tyve år? Prosent.

	Melkebønder utenfor samdrift	Samdriftsbønder	Totalt
Gårdsbruket vil være drevet av dagens brukere	17	30	23
Gårdsbruket vil være drevet av barn eller slekt av dagens brukere	40	42	41
Gårdsbruket vil være forpaktet bort til andre	3	4	4
Gårdsbruket vil være nedlagt som selvstendig enhet	13	9	11
Gårdsbruket vil være solgt utenfor familien, men drevet som selvstendig enhet	2	1	2
Gårdsbruket vil være fritidseiendom	2	1	2
Annet	1	1	1
Vet ikke	21	13	17
Sum	99	101	101
N	533	464	997
p < 0,001			

Det er markante forskjeller i hvem man ser for seg skal drive bruket framover. 72 prosent av samdriftsbøndene ser for seg at man selv eller en av sine etterkommere skal drive bruket framover, mot 57 prosent av melkebønder som ikke driver samdrift. En forskjell her på 15 prosentpoeng indikerer store systematiske forskjeller i framtidstro. Forskjellen på dagens brukere kan dels forklares med at samdriftsbøndene er yngre, men på tross av det antar samdriftsbøndene at deres barn eller slekt driver bruket videre. Dette må tolkes som en større framtidstro eller forhåpninger hos samdriftsbøndene enn hos andre melkebønder. Dette gjenspeiles også ved at melkebønder utenfor samdrift antar i større grad at deres bruk er nedlagt som selvstendig enhet, og at de i tillegg ikke vet hva de skal svare på spørsmålet.

Tabell 12: ”Vil du anbefale noen av barna å ta over bruket etter deg?” Prosent.

	Melkebønder utenfor samdrifter	Samdriftsbønder
Ja	49	63
Nei	18	8
Vet ikke	33	29
Sum	100	100
N	464	400

p < 0,000

Det er klar forskjell mellom samdriftsbønder og melkebønder ellers om de vil anbefale noen av barna å ta over bruket etter seg. 63 prosent av samdriftsbøndene vil anbefale, mens 49 prosent av andre melkebønder vil gjøre det samme. Denne forskjellen på 14 prosentpoeng indikerer at samdriftsbønder er mer optimistisk i forhold til framtida.

Samdriftsbøndene i bygda

En del av debatten om samdrifter går på hvorvidt en strategi om å gå inn i samdrift er bra for bygdene eller om det er ødeleggende for bygdene. Dette er ikke et spørsmål man kan si noe om direkte ut fra tiggjengelige data. Det man imidlertid kan søke å svare på er om de bøndene som går inn i samdrift skiller seg fra andre bønder i sin orientering i forhold til bygdene og bygdelivet. Er de mer eller mindre bygdepatrioter enn andre bønder?

De følgende tabellene sier litt om ulikheter mellom samdriftsbønder og andre bønder med utgangspunkt i denne problemstillingen.

Tabell 13: Enighet i påstanden ”Det er god dugnadsånd”. Prosent.

	Ikke med i samdrift	Med i samdrift	Totalt
Helt uenig	6	5	6
Delvis uenig	12	9	11
Både og	35	32	34
Delvis enig	32	34	33
Helt enig	15	20	16
Sum	100	100	100
N	1515	469	1984
p=0,027			

Tabellen viser at samdriftsbønder i større grad enn bønder forøvrig synes at det er god dugnadsånd i bygda.

Tabell 14: Enighet i påstanden ”Andre reagerer negativt hvis man skiller seg ut”. Prosent.

	Ikke med i samdrift	Med i samdrift	Totalt
Helt uenig	7	5	7
Delvis uenig	19	15	18
Både og	32	37	33
Delvis enig	28	31	29
Helt enig	13	13	13
Sum	99	101	100
N	1548	472	2020
p = 0,030			

Tabellen over viser at samdriftsbønder i mindre grad er uenig i at ”andre reagerer negativt hvis man skiller seg ut”. Dette kan tolkes i retning av at samdriftsbøndene kan ha møtt negative reaksjoner på sin satsing. Kan det være derfor de tenderer mot å være mer bekymra for negative reaksjoner enn bønder ellers?

Det er ikke signifikante forskjeller mellom samdriftsbønder og andre bønder på spørsmål og påstander knyttet til bygda: ”Innflyttere har vanskelig for å bli inkludert i lokalmiljøet”, ”Nye ideer og forslag blir tatt i mot med åpenhet”, ”Folk bryr seg på en positiv måte”, ”Det er for mye sladder”.

Det er heller ikke signifikante forskjeller eller forskjellene er små mellom samdriftsbønder og andre bønder på svar på følgende utsagn: ”Det er enklere å skape sitt eget liv i byen”, ”Byfolk er mer tolerante enn bygdefolk”, ”Folk som bor på bygda har et bedre liv enn de som bor i byene”, ”Det er for mye støy og uro i byene”, ”Det er trygt og godt å bo på bygda”, ”Byfolk har et fremmed forhold til naturen”, ”Jeg bruker ofte kulturtilbudene som finnes i byene”.

I sum betyr dette at det er lite grunnlag for å hevde at samdriftsbønder generelt sett har andre bygdepolitiske preferanser eller andre oppfatninger og erfaringer av bygda enn bønder ellers.

Når det gjelder feriepreferanser er det markante og signifikante forskjeller mellom samdriftsbønder og bønder for øvrig, jf tabell 15. Samdriftsbønder er mer glad i byferie enn andre bønder, som heller mot å foretrekke ferie ute i naturen.

Tabell 15: Enighet i påstanden ”Jeg foretrekker å feriere ute i naturen fremfor byferie”. Prosent.

	Ikke med i samdrift	Med i samdrift	Total
Helt uenig	5	4	5
Delvis uenig	9	13	10
Både og	30	38	32
Delvis enig	18	16	18
Helt enig	39	29	36
Sum	101	100	101
N	1553	476	2029

p < 0,001

Forskjellene mellom samdriftsbønder og andre bønder kan skyldes aldersforskjellene. Samdriftsbøndene er fem år yngre i gjennomsnitt, og yngre foretrekker i større grad byferie enn ferie ute i naturen.

Vi har også et annet spørsmål som går på ferie og fritid. 35 prosent av bøndene sier seg helt eller delvis enig i påstanden at: "Mer fritid er viktigere enn økte inntekter". Her er det ingen signifikante forskjeller mellom samdriftsbønder og andre bønder. Men i opplevelse av ferie og fritid i dag, var det statistisk sikre forskjeller, jf tabell 9.

Et annet sosialt aspekt er knyttet til det landbruksfaglige miljøet man inngår i.

Tabell 16: "Hvor tilfreds er du med det landbruksfaglige miljøet der du bor?" Prosent.

	Ikke med i samdrift	Med i samdrift	Totalt
Svært utilfreds	2	1	1
2	3	1	3
3	8	4	7
4	9	9	9
5	20	17	19
6	12	12	12
7	17	16	17
8	17	22	18
9	8	14	9
Svært tilfreds	5	6	5
Sum	101	102	100
N	1557	477	2034
p < 0,001			

Det er helt tydelig, og statistisk signifikant, at bønder som er med i samdrifter er mer tilfreds med det landbruksfaglige miljøet der de bor, enn bønder forøvrig. Det er ikke entydig hvorfor det er slik. Den større tilfredsheten med et landbruksfaglig miljø kan være med å forklare at

de har gått inn i en samdrift. Vi ser også ellers at bønder som er i et landbruksfaglig miljø de trives med er mer yrkesmessige aktive og positive enn de som ikke trives med det landbruksfaglige miljøet.¹ På den andre siden er det også nokså selvsagt at et bedre landbruksfaglig miljø er et sannsynlig resultat av at man går inn i en samdrift.

Trivsel er imidlertid ikke kun knyttet til det faglige miljøet, men like så vel til sosialt nettverk mer generelt.

Tabell 17: ”Hvor tilfreds er du med ditt sosiale nettverk?” Prosent.

	Ikke med i samdrift	Med i samdrift	Totalt
Svært utilfreds	2	0	1
2	2	2	2
3	5	2	4
4	6	6	6
5	15	13	15
6	10	11	11
7	13	18	14
8	22	23	22
9	14	13	14
Svært tilfreds	13	11	13
Sum	102	99	102
N	1560	478	2038
p = 0,005			

Det ser også ut til at samdriftsbønder gjennomgående er noe mer tilfredse med sitt sosiale nettverk enn andre bønder.

¹ Se for eksempel Vik (2005)

Samdriftsbønder er med andre ord noe mer tilfredse med sitt faglige og sosiale nettverk, enn bønder ellers. Med hensyn til syn på bygda i forhold til byen – det vi kan kalle bygdepolitisk orientering – skiller de seg ikke i nevneverdig grad fra andre.

Syn på landbrukspolitik

Bøndene er bedt om å gi uttrykk for hva de mener norsk landbruk bør prioritere svakere, som i dag eller sterkere. Dette utgjør en spørsmålsrekke:

- Sikre matproduksjon over hele landet
- Sikre bosetting i distriktene
- Forvalte kulturarv
- Sikre en kostnadseffektiv matproduksjon
- Sikre forbrukerne billige matvarer

De tre første spørsmålene kjennetegner mer et konserveringssyn på landbrukspolitikken, i den forstand at man legger vekt på distriktsprofilen og ønsker å bremse strukturrasjonaliseringen og heller konservere strukturen. De to siste spørsmålene legger mindre vekt på distriktsprofilen og mer vekt på produksjonseffektivitet og konkurransedyktighet.

Tabell 18: Politiske prioriteringer i norsk landbruk. Prosent.

Påstander som er ønsket skal prioriteres sterkere i norsk landbruk	Melkebønder utenfor samdrifter	Samdriftsbønder	Sign ^a
”Sikre bosetting i distriktene”	74	68	0,094
”Sikre matproduksjon over hele landet”	67	50	< 0,001*
”Forvalte kulturarv”	46	38	0,003*
”Sikre en kostnadseffektiv matproduksjon”	24	30	0,029*
”Sikre forbrukerne billige matvarer”	6	7	0,214
N	525-531	454-460	

^a Signifikante (sign) forskjeller er markert med *. Forskjeller med signifikansnivå over p=0,05 regnes vanligvis ikke som statistisk signifikante.

Tabell 18 viser i store trekk at bøndene uavhengig av samdrift eller ikke, generelt vil at landbruket skal prioritere sterkere det distriktpolitiske hensynet, mens kulturarv, kostnadseffektivitet og billige matvarer i hovedsak skal prioriteres som i dag. Det er imidlertid flere signifikante forskjeller mellom samdriftsbønder og andre melkebønder her. Tendensen er at samdriftsbøndene i større grad vil prioritere kostnadseffektivitet og billige matvarer enn andre melkebønder.

Tabell 19: Påstand: ”På grunn av landbrukspolitikken som føres, vil mange kvie seg for å ta over gårdsbruk i årene fremover”. Prosent.

	Ikke med i samdrift	Med i samdrift	Totalt
Helt uenig	1	1	1
Delvis uenig	3	5	4
Både og	11	12	11
Delvis enig	34	41	36
Helt enig	51	42	49
Sum	100	101	101
N	1554	476	2030
p = 0,006			

Bønder generelt mener i stor grad at landbrukspolitikken fører til at mange vil kvie seg for å ta over bruk i framtida. Samdriftsbønder er imidlertid mindre tydelig skeptisk til landbrukspolitikken enn andre. En mindre andel samdriftsbønder enn andre bønder er helt enig i at landbrukspolitikken vil lede til rekrutteringsproblemer. Ser vi på helt eller delvis enig i sammenheng, er imidlertid forskjellen liten.

På spørsmål i hvilken grad de er uenig eller enig i påstanden ”Det er for mange offentlige reguleringer i landbruket”, var 45 prosent av bøndene generelt helt enig i dette. Det var her ingen signifikant forskjell mellom samdriftsbønder og bønder utenfor samdrift.

Går man videre og ser om samdriftsbønder skiller seg mye fra bønder for øvrig når det gjelder syn på odelslov og bo og driveplikt blir bildet litt mer tydelig.

Tabell 20: Påstand: ”Odelsloven bør opprettholdes slik som den er i dag”. Prosent.

	Ikke med i samdrift	Med i samdrift	Totalt
Helt uenig	11	12	11
Delvis uenig	10	12	11
Både og	18	23	19
Delvis enig	23	20	22
Helt enig	38	32	37
Sum	100	99	100
N	1545	474	2019
p = 0,025			

Samdriftsbøndene er mindre tro mot odelsloven enn bønder ellers. De er mindre grad enige i at den bør opprettholdes som den er (signifikant forskjell). Det store bildet er likevel at 59 prosent av alle bønder vil opprettholde lovens lik den er i dag (2006).

Tabell 21: Påstand: ”Bo- og driveplikten bør opprettholdes slik som den er i dag”. Prosent.

	Ikke med i samdrift	Med i samdrift	Totalt
Helt uenig	7	6	6
Delvis uenig	9	9	9
Både og	16	21	17
Delvis enig	24	22	24
Helt enig	45	41	44
Sum	101	99	100
N	1536	471	2007
p = 0,106			

Vi kan se litt av samme tendensen for bo- og driveplikten som i synet på odelsloven. Samdriftsbønder er mer i favør av en oppmykning av bo og driveplikt enn bønder flest, sjøl om forskjellen ikke er signifikant. Også her er det viktig å være klar på at det er en overvekt (68 prosent) av bønder som ønsker å opprettholde dagens regelverk, uavhengig av samdrift eller ikke.

For øvrig fant vi ingen signifikante forskjeller i holdninger til påstander som: ”Alt i alt synes jeg at jeg får god hjelp fra landbruksforvaltningen”, ”Myndighetene bør oppfordre flere jenter til å ta over gårdsbruk” eller ”Slik som det er i dag, er det enklere for gutter enn jenter å ta over og drive et gårdsbruk”.

Vi undersøkte også bøndenes meninger knyttet til bruksstruktur. Vi fant ingen signifikant forskjell mellom samdriftsbønder og andre bønder oppfattelsen av påstanden ”Det er for lite markedstilpasning i norsk landbruksproduksjon”. Generelt var bøndene svært delt i synet på dette, og om lag 40 prosent svarte både-og her.

Videre ble bøndene spurt om de mente enkelte faktorer ville ha en negativ eller positiv virkning på norsk landbruks konkurransevne. Faktorene var: færre og større produksjonsenheter, strengere krav til dyrevelferd, strengere miljøkrav, større omlegging til økologisk jordbruk og mer nisjeproduksjon.

Tabell 22: Faktor: ”Færre og større produksjonsenheter” og negativ eller positiv virkning på norsk landbruks konkurransevne. Prosent.

	Ikke med i samdrift	Med i samdrift	Totalt
Svært negativ	23	15	21
Noe negativ	30	26	29
Ingen betydning	9	11	9
Noe positiv	30	40	33
Svært positiv	6	6	6
Vet ikke	3	1	3
Sum	101	99	101
N	1533	467	2000
p < 0,001			

46 prosent av samdriftsbøndene mener at det er noe positivt eller svært positivt for norsk landbruks konkurransevne om vi får færre og større produksjonsenheter. Det tilsvarende tallet utenfor samdriftene er 36 prosent. Selv om det neppe kan sies å være overraskende er en forskjell på 10 prosentpoeng betydelig. Tilsvarende forskjell på 12 prosentpoeng finner vi mellom gruppene når det gjelder om de mener det vil være negativt for norsk landbruks konkurransevne. Samdriftsbøndene mener i mindre grad at det er negativt.

Tabell 23: Faktor ”Strengere krav til dyrevelferd” og negativ eller positiv virkning på norsk landbruks konkurransevne. Prosent.

	Ikke med i samdrift	Med i samdrift	Totalt
Svært negativ	7	9	8
Noe negativ	19	20	20
Ingen betydning	21	20	21
Noe positiv	35	37	36
Svært positiv	14	13	14
Vet ikke	4	1	3
Sum	100	100	102
N	1526	472	1998
p = 0,061			

Det er ingen klar signifikant forskjell mellom samdriftsbønder og andre i oppfatninga av om strengere krav til dyrevelferd vil være positivt eller negativt for norsk landbruks konkurransevne. Det er delt syn på dette, men det er en klar overvekt av de som mener det er positivt.

Tabell 24: Faktor ”Strengere miljøkrav” og negativ eller positiv virkning på norsk landbruks konkurransevne. Prosent.

	Ikke med i samdrift	Med i samdrift	Totalt
Svært negativ	10	13	10
Noe negativ	25	25	25
Ingen betydning	21	23	22
Noe positiv	32	34	33
Svært positiv	9	4	8
Vet ikke	4	2	3
Sum	101	101	101
N	1545	473	2018
p= 0,002			

Også her, i forhold til strengere miljøkrav, er bøndene generelt delt i synet – store andeler på både negativ og positiv virkning. Men her er det signifikant forskjell mellom bøndene. Samdriftsbøndene ser ut til å være mer redde for konkurransevirkningen av strengere miljøkrav enn bønder flest, og er derfor mer negative.

Tabell 25: Faktor: ”Større omlegging til økologisk jordbruk” og negativ eller positiv virkning på norsk landbruks konkurransevne. Prosent.

	Ikke med i samdrift	Med i samdrift	Totalt
Svært negativ	7	11	8
Noe negativ	11	13	11
Ingen betydning	47	52	48
Noe positiv	24	18	22
Svært positiv	5	3	4
Vet ikke	7	3	6
Sum	101	100	99
N	1543	471	2014

P < 0,001

Nesten halvparten av bøndene mener at større omlegging til økologisk jordbruk ikke har noen betydning for konkurransevnen. Det er signifikant forskjell mellom samdriftsbønder og andre bønder. Samdriftsbøndene er i større grad tilbøyelig til å mene at større omlegging vil ha en negativ virkning og i mindre grad en positiv virkning.

Tabell 26: Faktor: ”Mer nisjeproduksjon” og negativ eller positiv virkning på norsk landbruks konkurransevne. Prosent.

	Ikke med i samdrift	Med i samdrift	Total
Svært negativ	3	5	3
Noe negativ	5	7	6
Ingen betydning	27	35	29
Noe positiv	43	41	43
Svært positiv	15	10	14
Vet ikke	6	3	5
Sum	99	101	100
N	1543	469	2012

$p < 0,001$

Samdriftsbøndene er mer skeptiske til hvorvidt økologisk produksjon og nisjeproduksjon vil være positivt for norsk landbruks konkurransevne. Dette tyder på at samdriftsbøndene i noe større grad er orientert mot det man kan kalle volumlandbruket. Det er volum heller enn spesialisering og nisjer som er veien å gå i følge samdriftsbøndene, slik vi tolker dem i forhold til andre bønder.

Vi har ikke funnet signifikante forskjeller mellom samdriftsbønder og andre bønder når det gjelder faktorene ”Bruk av genteknologi i norsk matproduksjon”, ”Miljø- og matskandaler i andre land” eller ”Mindre bruk av landbrukssubsidier” med hensyn til deres vurdering av om det vil virke positivt eller negativt på norsk landbruks konkurransevne.

Syn på landbrukssamvirket

I undersøkelsen ble bøndene stilt overfor noen påstander om landbrukssamvirket. De ble bedt om å si seg enig eller uenig i disse påstandene. Formålet med slike spørsmål er å undersøke om samdriftsbønder har et annet forhold til samvirkeorganisering enn det andre bønder har.

Tabell 27: Om bøndenes forhold til samvirket. Helt eller delvis enig i påstander. Påstand. Prosent.

Helt eller delvis enig i påstanden:	Ikke med i samdrift	Med i samdrift	Sign ^a
”Bøndene kan best fremme sine interesser ved å stå sammen i samvirkeorganisasjoner”	77	80	0,019*
”Samvirkeprinsippene blir ikke ivaretatt dersom selskapene blir for store”	59	49	< 0,001*
”Samvirket trenger konkurranse fra flere private aktører”	48	40	0,018*
”Med dagens utvikling blir samvirkeorganisasjonene avlegse”	26	20	0,001*
”Ledelsen i samvirkeorganisasjonene gjør en god jobb på vegne av medlemmene”	42	49	0,023*
N	1533-1548	467-477	

^a Signifikante (sign) forskjeller er markert med *. Forskjeller med signifikansnivå over p=0,05 regnes vanligvis ikke som statistisk signifikante.

Over halvparten av bøndene generelt er helt enig i at de er best tjent med å fremme sine interesser ved å stå sammen i samvirkeorganisasjoner, mens 78 prosent er helt eller delvis enig i dette. Det er her en signifikant forskjell mellom samdriftsbønder og andre bønder ved at samdriftsbønder i større grad er positive til samvirket (80 prosent som vist i tabell 27).

Også på de øvrige påstandene er det signifikante forskjeller mellom samdriftsbønder og andre bønder, sjøl om hovedtrekket er det samme. Samdriftsbønder er generelt mer positiv til landbrukssamvirket, både prinsipielt og til hva samvirkeorganisasjonene foretar seg (mindre skeptisk til store selskaper og mer fornøyd med ledelsen).

Vi fant ingen signifikant forskjell mellom samdriftsbønder og andre bønder når det gjaldt påstanden ”Jeg er villig til å få en lavere produktpris hvis det bidrar til å opprettholde landbruksproduksjon i hele landet”. Det er med andre ord ingen forskjell mellom gruppene knyttet til distriktssolidaritet.

Samdriftsbønder og yrkeskombinasjoner

Et spørsmål som har vært knyttet til debatten om samdrifter er at det kan frigjøre arbeidskapasitet som kan settes inn i utvikling av ny næringsvirksomhet. Dette har vi

undersøkt nærmere både ved å spørre om den økonomiske betydningen tilleggsnæringer har, om og eventuelt hvor brukeren henter inntekter utenfor bruket, samt hvilke typer tilleggsnæringer det er tale om.

Tabell 28: Betydningen av inntekter fra tilleggsnæringer. Prosent.

Hvilken betydning har inntektene fra annen næringsvirksomhet med utg.pkt i brukets ressurser?	Bønder uten melkeproduksjon og samdrift	Melkebønder utenfor samdrift	Samdriftsbønder
Driver ikke slik næringsvirksomhet	34	36	35
Liten/ingen betydning	11	14	12
Noe betydning	18	26	29
Meget stor/stor betydning	33	23	21
Vet ikke	4	2	2
Sum	100	101	99
N	1031	513	450
p < 0,001			

Det er statistisk sikre forskjeller mellom gruppene av bønder når det gjelder betydningen av inntektene fra annen næringsvirksomhet knyttet til brukets ressurser. Som ventet er det for bønder uten melkeproduksjon (og samdrift) dette har størst betydning. For 33 prosent av disse bøndene er slike inntekter av meget stor eller stor betydning. Også for melkebønder både i og utenfor samdrift er det for mer enn hver femte bonde av meget stor eller stor betydning.

Det er for øvrig ingen signifikant forskjell mellom samdriftsbønder og andre melkebønder utenfor samdrift – inntektene fra annen næringsvirksomhet har like stor betydning.

Tabell 29: Inntektskilder for bruker utenfor bruket. Prosent.

	Bønder uten melkeproduksjon og samdrift	Melkebønder utenfor samdrift	Samdriftsbønder	Sign ^a
Bruker er selvstendig næringsdrivende utenfor bruket	22	14	21	0,002*
Ektefelle/samboer er selvstendig næringsdrivende utenfor bruket	9	10	10	0,881
Bruker er lønnstaker i offentlig sektor	19	11	9	<0,001*
Ektefelle/samboer er lønnstaker i offentlig sektor	34	33	38	0,255
Bruker er lønnstaker i privat sektor	34	17	21	<0,001*
Ektefelle/samboer er lønnstaker i privat sektor	23	21	23	0,580
N	1092	538	467	

Det er ikke korrigert for at noen bønder kan ha flere kilder.

^a Signifikante (sign) forskjeller er markert med *. Forskjeller med signifikansnivå over $p=0,05$ regnes vanligvis ikke som statistisk signifikante.

I tabell 29 viser vi hvordan de ulike gruppene med bønder har ulike inntektskilder i tillegg til tradisjonelt jord- og skogbruk. For brukeren er det her signifikante forskjeller mellom gruppene for alle tre kategoriene inntektskilder: sjølstendig næringsdrivende, lønnstaker i henholdsvis offentlig og privat sektor. Melkebønder utenfor samdrift er i mindre grad sjølstendig næringsdrivende utenfor bruket. Det mest overraskende her er at samdriftsbønder i like stor grad som bønder uten melkeproduksjon er sjølstendig næringsdrivende med virksomhet utenfor bruket. Videre er melkebønder, både de i og utenfor samdrift, i klart mindre grad lønnstakere enn andre bønder. Det er her ingen signifikant forskjell mellom samdriftsbønder og andre melkebønder, sjøl om det er en viss tendens til at samdriftsbønder i noe større grad er lønnstaker i privat sektor enn andre melkebønder.

Vi undersøkte spesielt om det var forskjeller mellom ektefeller/samboere til de tre ulike gruppene av bønder i forhold til forekomsten av andre inntektskilder utenom bruket. Vi fant ingen signifikante forskjeller, som vist i tabell 29.

Tabell 30: Yrkeskombinasjoner: Bruker eller partner driver med følgende tilleggsnæring eller annen virksomhet. Prosent.

	Ikke med i samdrift	Med i samdrift	Sign ^a
Leiekjøring, slått, brøyting, strøing o.l.	31	42	0,000*
Vedproduksjon, biobrensel o.l.	28	28	0,963
Utleie av jakt- og/eller fiskerettigheter	22	25	0,710
Utleie av lokaler, lagerhold o.l.	12	11	0,440
Bygningsarbeid	7	9	0,091
Helse- og omsorg, avlastning	5	7	0,469
Overnatting på eller ved gården	9	7	0,568
Rådgiving, regnskap, konsulenttjenester	5	7	0,326
Gårdssag	7	6	0,667
Gårdsmat (foredling og/eller salg)	5	6	0,223
Kurs/barnehage/skolerelaterte tjenester	4	6	0,021**

^aSignifikante (sign) forskjeller er markert med *. Forskjeller med signifikansnivå over p=0,05 regnes vanligvis ikke som statistisk signifikante.

* Her er det brukeren selv som i størst grad driver med tilleggsaktiviteten.

**Her er det ektefelle/partner og begge i lag som i størst grad driver med dette.

Generelt er det i liten grad statistisk signifikante forskjeller mellom samdriftsbønder og andre bønder når det gjelder grader av yrkeskombinasjoner. Det er to kombinasjoner som skiller seg ut: samdriftsbønder driver med mer leiekjøring, slått, brøyting, strøing o.l, og de holder på med mer kurs/barnehage/skolerelaterte tjeneste. Ellers er det små forskjeller.

For andre typer tilleggsnæringer som ikke er listet opp i tabell 30, slik som husdyravløsning, fiskeri, havbruk/oppdrett, servering på eller ved gården, opplevelsestilbud (reiseliv) eller organisert bygdeservice, var det under fem prosent for hver kategori som drev med slik

aktivitet. Det var for disse aktivitetene ingen signifikant forskjell mellom de som var med eller ikke med i samdrift.

Oppsummert for andre inntektskilder enn tradisjonelt jord- og skogbruk, kan vi slå fast at samdriftsbønder i mindre grad skiller seg fra andre melkebønder. Hovedskillet går mellom de som driver med melk eller ikke. De som ikke har melkeproduksjon baserer seg naturlig nok generelt på mer inntekt utenom det tradisjonelle fra bruket. Samdriftsbøndene skiller seg imidlertid noe fra andre melkebønder ved at de i større grad arbeider som sjølstendig næringsdrivende utenfor bruket. Undersøkelsen kan tyde på at dette i hovedsak dreier seg om leiekjøring, slått, brøyting, strøing og lignende

Mange samdrifter er imidlertid ganske nyetablerte og har kanskje ikke rukket å komme i gang med ny virksomhet, hvis det er et mål for dem. Vi har derfor spurt om framtidsplanene i forhold til annen næringsvirksomhet.

Tabell 31: Framtidsplaner for annen næringsvirksomhet. Prosent.

I hvilket omfang vil du i framtiden drive med annen næringsvirksomhet enn tradisjonelt jord- og skogbruk?	Bønder uten melkeproduksjon og samdrift	Melkebønder utenfor samdrift	Samdriftsbønder
Vil ikke drive med annen næring/slutte	20	27	20
Redusere omfanget	7	7	4
Omfang som i dag	34	29	33
Øke omfanget	16	13	18
Vet ikke	23	24	26
Sum	100	100	101
N	1043	521	449
p = 0,006			

Det er her signifikant forskjell mellom gruppene av bønder. Samdriftsbøndene er de som i størst grad vil øke omfanget og i minst grad redusere omfanget av annen næringsvirksomhet. Ut fra dette kan det i framtida forventes en større forskjell mellom samdriftsbønder og andre bønder.

Referanser

Storstad, Oddveig, Bjørn Egil Flø (2005) *Bønders syn på samdrift*. Rapport 3/05. Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.

Vik, Jostein (2005) *Trønderbonden: Typer og tilpasninger i trøndersk landbruk*. Rapport 5/05. Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.

Vik, Jostein, Johan Fredrik Rye (2006) *Trender i norsk landbruk 2006: Dokumentasjonsnotat - spørsmål, metode og kodebok*. Notat nr 2/06. Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.